

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

**К. Є. МАЖАЄВ,
Н. В. ВОЛИНЕЦЬ**

Проблеми віктимної поведінки стають дедалі популярнішими напрямками дослідницької діяльності психологів. Проте, у цій складній та інтенсивно досліджуваній галузі залишається чимало невирішених проблем, серед яких – питання про природу та причини виникнення віктимності у дітей та підлітків. Найчастіше вона формується всією історією життя людини, яка тягнеться з дитинства, стосунків в сім'ї, коли формується основа особистості майбутнього індивіда. Формування віктимної поведінки дуже важко діагностувати, адже людям зазвичай здається, що вони мали нормальне, здорове дитинство. Одним з наслідків цих негативних соціальних явищ є підвищення рівня віктимізації населення, зокрема дітей та підлітків.

Віктимологія вивчає закономірності та особливості поведінки жертви, процес перетворення людини на жертву, соціальні процеси, внаслідок яких окремі індивіди та цілі соціальні групи наражаються на різного роду катування [1]. В широкому розумінні віктимна поведінка – це складна система взаємодії між потенційною жертвою і оточенням, внаслідок якої людина за певних умов і стає жертвою. Виокремлення, як предмета віктимології, поведінки жертви передбачає психологічний аналіз окремих паттернів поведінки, які за певних умов можуть набувати віктимогенного характеру. У вузькому розумінні під віктимною поведінкою розуміються конкретні діяння (дії або бездіяльність), їх сукупність у конкретній ситуації, внаслідок застосування яких людина стає жертвою [2]. Сукупність якостей, явищ, психологічних властивостей, характеристик особистості, що сприяють її віктимній поведінці та віктимізації, складають віктимність особистості. Віктимність (або віктимогенність) – це набуті людиною фізичні, психічні й соціальні риси та ознаки, що можуть зробити її схильною до перетворення на жертву [3].

На тлі ситуативних віктимогенних чинників існує чимала низка первинних та вторинних віктимогенних ознак особистості та поведінки дитини, які зумовлюють її віктимізацію. Тож у механізмі віктимізації дитини беруть участь щонайменше чотири найважливіших компоненти: 1) ситуативні чинники віктимогенного характеру (ненавмисне ушкодження чи примусова участь у колективній бійці); 2) віктимогенні індивідуально-психологічні властивості дитини (агресивність, конфліктність, зухвалість, нахабність або ж тривожність, боязливність, невпевненість у собі, занижений рівень самооцінки тощо); 3) специфічний психоемоційний стан дитини (надмірне емоційне збудження/пригнічення, втома, фрустрація тощо); 4) суто віктимна (віктимогенна) поведінка (провокування конфліктів, бійок чи, навпаки, демонстрація нерішучості, невпевненості тощо). Отже, особливого значення в процесі віктимізації поведінки дітей та підлітків мають індивідуально-психологічні якості, типові особливості поведінки та психоемоційний стан дитини як потенційної жертви, без з'ясування яких не можуть бути розкриті повністю ані конкретні обставини, ані причини й умови її віктимізації. Інакше кажучи, крім ситуативних віктимогенних чинників існує чимало первинних і вторинних віктимогенних ознак особистості та поведінки людини, що зумовлюють її віктимізацію [4].

Залежно від набору вікових та індивідуальних віктимогенних властивостей у підлітків формуються певні види віктимності, що детермінують різні види їх віктимної поведінки. При цьому аналіз сукупності віктимогенних особистісних особливостей підлітків дозволяє не тільки визначити види віктимності конкретних школярів, причини їх віктимізації, а також виявити шляхи профілактики їх віктимної поведінки.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження віктимної поведінки дітей підліткового віку.

Емпіричне дослідження віктимної поведінки дітей підліткового віку складалося з проведення психодіагностичного дослідження рівня тривожності підлітків, схильності до віктимної поведінки та схильності до конфліктної поведінки; аналізу та інтерпретації результатів. В дослідженні використано методика дослідження рівня тривожності підлітків Кондаша, методика дослідження схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової та методика діагностики схильності до конфліктної поведінки К. Томаса в адаптації Н. Гришиної.

Дослідження проводилось протягом першого семестру 2017-2018 навчального року, у загальноосвітній школі I-III ступенів № 19 м. Хмельницького. В процесі проведення емпіричного дослідження було проведено констатувальний експеримент з групою досліджуваних у кількості 46 учнів восьмих класів віком від 13 до 15 років, з них: 24 дівчинки і 22 хлопчики.

Результати тестування за методикою дослідження рівня тривожності підлітків показали, що в досліджуваній групі підлітків виявлено: 1) у 28 (60,87 %) осіб – нормальний рівень загальної тривожності, з них: 16 (66,67%) дівчат та 12 (54,55 %) хлопців, що характеризується позитивно та свідчить про оптимальний рівень їхньої самооцінки, впевненості в собі, оцінки перспектив і ставлення до неприємностей; 2) у 13 (28,26 %) осіб – дещо завищений рівень загальної тривожності, з них: 4 (16,67 %) дівчат та 9 (40,91 %) хлопців; 3) у 2 (4,35 %) осіб – високий рівень загальної тривожності, з них: 1 (4,16 %) дівчат та 1 (4,54 %) хлопців; 4) у 3 (6,52 %) осіб – дуже високий рівень загальної тривожності, притаманний лише дівчатам (12,50 %).

Високий та дуже високий рівні загальної тривожності свідчать про те, що подібна тривожність може виявлятися у вигляді або справжнього неблагополуччя школяра в найбільш значущих сферах діяльності самооцінки, або його існування, немов би, всупереч об'єктивно благополучному положенню, що є наслідком особистісних конфліктів та/або порушень у розвитку самооцінки. Високо тривожні підлітки запальні, дратівливі і перебувають у постійній готовності до конфлікту і готовності до захисту, навіть якщо в цьому об'єктивно немає потреби. Для них, як правило, характерною є неадекватна реакція на зауваження, поради та прохання. Особливо велика можливість нервових зривів, афективних реакцій – в ситуаціях, де йдеться про їх компетенції в тих чи інших питаннях, їх престиж, самооцінку, їх відношенні. Страх невдачі є характерною рисою високо тривожних підлітків.

Для низько тривожних підлітків характерним є яскраво виражений спокій. Вони не завжди схильні сприймати загрозу своєму престижу, самооцінці в самому широкому діапазоні ситуацій, навіть коли вона реально існує. Виникнення стану тривоги у них може спостерігатися лише в особливо важливих і особистісно значущих ситуаціях (іспит, стресові ситуації, реальна загроза сімейному стану тощо). В особистісному плані такі люди спокійні, вважають, що особисто у них немає приводів і причин хвилюватися за своє життя, репутацію, поведінку і діяльність. Імовірність виникнення конфліктів, зривів, афективних спалахів вкрай низька. В цілому для підлітків занепокоєння – це нормальна вікова реакція. Дуже багато речей і подій можуть змусити їх хвилюватися: публічний виступ на сцені або коло дошки, перше побачення, відповідальні змагання тощо. Але деякі підлітки реагують на стресові ситуації набагато сильніше, ніж інші. Одна думка про такі події здатна викликати у них сильне хвилювання.

Оцінюючи шкільний рівень тривожності, у групі досліджуваних виявлено: у 4 (16,67%) дівчат та у 7 (31,82%) хлопчиків – нормальний рівень, у 10 (41,67%) дівчат та у 4 (18,18%) хлопчиків – дещо завищений рівень, у 4 (16,66%) дівчат та у 6 (27,27%) хлопчиків – високий рівень, у 6 (25,00%) дівчат та у 5 (22,73%) хлопчиків – дуже високий рівень. Виявлений показник свідчить про те, що дівчатка сильно турбуються з приводу навчальних ситуацій, це занепокоєння проявляється в очікуванні поганого ставлення до себе, негативній оцінці з боку педагогів, однолітків. Підліткам з „підвищеними”, „високими” і „дуже високими” значеннями шкільної тривожності притаманне емоційне неблагополуччя в контексті тих чи інших шкільних ситуацій.

Оцінюючи самооцінкову тривожність підлітків, виявлено: у 4 (26,67%) дівчат та у 7 (31,82%) хлопчиків – нормальний рівень, 6 (25,00%) дівчат та у 6 (27,27 %) хлопчиків – дещо завищений рівень, у 5 (20,83%) дівчат та у 9 (40,91 %) хлопчиків – високий рівень, у 6 (25,00%) дівчат – дуже високий рівень. У хлопчиків дуже високий рівень самооцінкової тривожності не виявлено. У хлопчиків переважає нормальний та високий рівень самооцінкової тривожності, тоді як у дівчат розподіл рівним є приблизно рівномірним. Самооцінкова тривожність пов'язана з оцінкою себе з іншими і проявляється у невпевненості підлітків у власних силах, почутті неповноцінності. Підвищений рівень тривожності у дитини може свідчити про її недостатню емоційну пристосованість до тих чи інших соціальних ситуацій.

Оцінюючи міжособистісну тривожність підлітків, у всіх підлітків виявлено нормальний рівень, що свідчить про важливість міжособистісних стосунків та спілкування для підлітків, а також усвідомлення та оцінка власного образу „Я”, уявлення про себе.

Загалом у досліджуваних підлітків виявлено підвищену тривожність, пов'язану з переживанням соціального стресу, фрустрацією потреби в досягненні успіху, проблемами та страхом у взаєминах із вчителями. Переживання соціального стресу пов'язане з емоційним станом, на фоні якого розвиваються соціальні контакти, а для підлітків має неабияке значення думка однолітків; фрустрація потреби в досягненні успіху характеризується несприятливим психологічним фоном у класі, який не дозволяє учням реалізувати потреби в успіху, досягнути високого результату; проблеми та страх у взаєминах із вчителями впливають на зниження

успішності через негативний емоційний фон з ними (вчителів не цікавить думка учнів, авторитарний стиль діяльності, незнання психологічних особливостей дітей даного віку тощо).

Але, порівнюючи високі рівні шкільної тривожності, виявлено, що серед усіх чинників переважає страх самовираження, який пов'язаний з емоційним переживанням при саморозкритті, пред'явленні себе іншим та демонстрації власних можливостей, тобто знань з навчальних предметів.

А результатами тестування за методикою діагностики схильності до конфліктної поведінки К. Томаса в адаптації Н. Гришиної в досліджуваній групі підлітків виявлено:

1) у 10 (21,74 %) осіб – співпраця як спосіб регулювання конфліктів, з них: 4 (16,67 %) дівчат та 6 (27,27%) хлопців, що характеризується позитивно та свідчить про те, що ці підлітки, як учасники конфліктних ситуацій, приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін. Ці підлітки орієнтовані на найповніше задоволення інтересів усіх учасників конфліктної ситуації. У процесі співробітництва суперечності відверто обговорюються, спільно з іншою стороною, наполегливо шукаються шляхи та засоби погодження спірних питань, виявляються приховані інтереси, відшукуються резерви та ресурси для їхнього задоволення;

2) у 9 (19,57 %) осіб – пристосування як спосіб регулювання конфліктів, з них: 6 (25,00 %) дівчат та 3 (13,64 %) хлопців, що свідчить про те, що ці підлітки, як учасники конфліктних ситуацій, приносять в жертву власні інтереси заради інтересів інших людей;

3) у 11 (23,91 %) осіб – суперництво як спосіб регулювання конфліктів, з них: 5 (20,83 %) дівчат та 6 (27,27%) хлопців, що свідчить про те, що ці підлітки, як учасники конфліктних ситуацій, прагнуть досягти своїх інтересів на шкоду іншим людям. Цей спосіб регулювання конфліктів характеризується активною боротьбою індивіда за свої інтереси, відсутністю співробітництва при пошуках рішення, націленістю тільки на свої інтереси за рахунок іншої сторони. Підліток застосовує всі доступні для нього засоби для досягнення мети: владу, примус, різні засоби тиску на опонентів, залежність учасників від нього. Ситуація сприймається надто важливою – як питання перемоги або поразки, і стосовно опонента ведеться жорстка тактика;

4) у 7 (15,21 %) осіб – компроміс як спосіб регулювання конфліктів, з них: 3 (12,50 %) дівчат та 4 (18,18%) хлопців, що свідчить про те, що ці підлітки, як учасники конфліктних ситуацій, здатні піти на згоду з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками та поступками заради досягнення мети, вони спроможні жертвувати певною другорядною часткою своєї позиції заради досягнення згоди у головному, для встановлення взаємної прийнятності намірів та рішень. Компроміс є важливим засобом запобігання соціально-політичним, етнічним, міжнародним зіткненням, пом'якшення конфронтації, подолання внутрішньополітичних криз, уникнення розколу в суспільстві. Він буває можливим, коли його наслідком постає можливість уникнути втрат більших, ніж жертви компромісу;

5) у 9 (19,57 %) осіб – уникання як спосіб регулювання конфліктів, з них: 6 (25,00 %) дівчат та 3 (13,64 %) хлопців, що свідчить про те, що ці підлітки, як учасники конфліктних ситуацій, ігнорують конфліктну ситуацію, удають, що її не існує, не вживають ніяких заходів. Але буває й так, що невтручання може призвести до ескалації конфлікту, оскільки проблема не вирішується, а інтереси учасників конфлікту залишаються незадоволеними. Внаслідок невтручання проблема, яку можна було вирішити, залишається і перетворюється на таку, яку вже неможливо розв'язати. Проаналізувавши результати можна зазначити, що при уникненні конфлікту, тобто обираючи за стратегію поведінки уникання, жодна із сторін не досягає успіху (19,57 % осіб). За таких форм поведінки, як суперництво, пристосування і компроміс, або один з учасників опиняється у виграві, а інший програє, або обидва програють, оскільки йдуть на компромісні вчинки. Відповідно до результатів дослідження стратегії суперництва та співпраці підлітки обирають найбільше – 45,65 % осіб. Необхідно зазначити, що лише в ситуації співпраці обидві сторони опиняються у виграві.

Отримані результати за методикою дослідження схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової показують, що у 20 (43,48%) досліджуваних, з них: 11 (45,83%) дівчат та 9 (40,91%) хлопців, виявлено низькі показники за шкалою „реалізована віктимність”. Такі люди нечасто потрапляють в критичні ситуації або у них вже виробився захисний спосіб поведінки, що дозволяє уникати небезпечних ситуацій. Однак внутрішня готовність до віктимного способу поведінки, притаманна цим досліджуваним і вони швидше за все, відчуваючи внутрішній рівень напруги, прагнуть взагалі уникати ситуації конфлікту (результати тестування за методикою дослідження схильності до віктимної поведінки О. Андроннікової представлено у таблиці 1).

**Результати дослідження
підлітків за методикою діагностики схильності до віктимної поведінки**

№ з/п	Назва шкали	Показники, осіб (%)								
		нижче норми			норма			вище норми		
		всього, осіб (%)	дівчата, осіб (%)	хлопці, осіб (%)	всього, осіб (%)	дівчата, осіб (%)	хлопці, осіб (%)	всього, осіб (%)	дівчата, осіб (%)	хлопці, осіб (%)
1	Реалізована віктимність	20 (43,48%)	11 (45,83%)	9 (40,91%)	26 (56,52%)	13 (54,17%)	13 (59,09%)	0	0	0
2	Схильність до агресивної віктимної поведінки	3 (6,52%)	1 (4,17%)	2 (9,09%)	38 (82,61%)	20 (83,33%)	18 (43,48%)	5 (10,87%)	3 (12,50%)	2 (9,09%)
3	Схильність до саморуйнівної поведінки	8 (17,39%)	4 (16,67%)	4 (18,18%)	26 (56,52%)	15 (62,50%)	11(50,00%)	12 (26,09%)	5 (20,83%)	7 (31,82%)
4	Схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки	8 (17,40%)	3 (12,50%)	5 (22,73%)	19 (41,30%)	13 (54,17%)	6 (27,27%)	19 (41,30%)	8 (33,33%)	11 (50,00%)
5	Схильність до залежної та безпорадної поведінки	9 (19,57%)	5 (20,83%)	4 (18,18%)	31 (67,39%)	15 (62,50%)	16 (72,73%)	6 (13,04%)	4 (16,67%)	2 (9,09%)
6	Схильність до некритичної поведінки	23 (50,00%)	11 (45,83%)	12 (54,55%)	21 (45,65%)	13 (54,17%)	8 (36,36%)	2 (4,35%)	0	2 (9,09%)

У 26 (56,52 %) досліджуваних, з них: 13 (54,17 %) дівчат та 13 (59,09 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „реалізована віктимність” у межах норми. Показники вище норми у групі досліджуваних – відсутні.

За шкалою „схильність до агресивної віктимної поведінки” (агресивний тип поведінки) у 5 (10,87 %) досліджуваних, з них: 3 (12,50%) дівчат та 2 (9,09 %) хлопців, виявлено показники вище норми. До цієї групи входять підлітки, схильні потрапляти в неприємні і небезпечні для життя і здоров'я ситуації в результаті виявленої агресії у формі нападу чи іншої провокуючої поведінки (образи, наклепу, знущання тощо). Для них характерними є навмисне створення або провокування конфліктної ситуації, схильність до антигромадської поведінки, порушення соціальних норм, правил та етичних цінностей, якими найчастіше вони нехтують. Такі люди легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, яскраво їх виражають, вони є доміантними, нетерплячими та запальними. При всіх відмінностях у мотивації поведінки для цих підлітків характерною є наявність насильницької антигромадської установки особистості. З урахуванням мотиваційної і поведінкової характеристик в цій групі досліджуваних можуть бути представлені такі типи (або підтипи) як корисливий, сексуальний (статева розбещеність), пов'язаний з побутовими конфліктами (скандаліст, сімейний деспот), алкоголік, негативний месник, особа психічно хворий тощо.

У 38 (82,61 %) досліджуваних, з них: 20 (83,33 %) дівчат та 18 (43,48 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „схильність до агресивної віктимної поведінки” (агресивний тип поведінки) у межах норми.

У 3 (6,52 %) досліджуваних, з них: 1 (4,17%) дівчина та 2 (9,09 %) хлопці, виявлено показники за цією шкалою нижче норми. Для осіб цього типу характерним є зниження мотивації досягнення, спонтанності, можлива висока образливість. У них високий рівень самоконтролю, їм притаманні прагнення дотримуватися прийнятих норм і правил, стабільність у збереженні установок, інтересів і цілей.

У 12 (26,09 %) досліджуваних, з них: 5 (20,83 %) дівчат та 7 (31,82 %) хлопців, за шкалою „схильність до саморуйнівної поведінки” (активний тип поведінки) виявлено показники вище норми. Для цих підлітків, як активних потерпілих, характерною є поведінка двох видів: провокуюча, якщо для заподіяння шкоди залучається інша особа, і поведінка, яка сприяє заподіяння шкоди самому собі. Ці види поведінки характеризуються схильністю до ризику, необдуманості, що часто є небезпечним для самої людини та оточення. Досліджувані можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій або не надавати їм значення, сподіваючись, що все обійдеться.

У 26 (56,52 %) досліджуваних, з них: 15 (62,50 %) дівчат та 11 (50,00 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „схильність до саморуйнівної поведінки” (активний тип поведінки) у межах норми.

Показники нижче норми виявлено у 8 (17,39 %) досліджуваних, з них: 4 (16,67 %) дівчини та 4 (18,18 %) хлопці. Їх характеризує підвищена турбота про власну безпеку, прагнення захистити себе від помилок та неприємностей, що може призводити до пасивності особистості за принципом „краще нічого не робити, ніж помилятися”. Ці підлітки характеризуються підвищеною тривожністю, недовірливістю, схильність до фобій.

Шкала „схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки” (ініціативний тип поведінки) показує, що у 19 (41,30 %) досліджуваних, з них: 8 (33,33 %) дівчат та 11 (50,00%) хлопців, виявлено показники вище норми, що характеризується їхньою жертвовною поведінкою, соціально схвалюваною і часто очікуваною. Це люди, позитивна поведінка яких викликає злочинні дії агресора. Людина, яка демонструє позитивну поведінку в ситуаціях конфлікту, вважає неприпустимим ухилення від втручання в конфлікт, навіть якщо це може негативно впливати на її здоров'я або життя. Наслідки таких вчинків усвідомлюються такими людьми не завжди. Підлітки цієї групи сміливі, рішучі, чуйні, принципові, щирі, добрі, вимогливі, готові ризикувати, можуть бути занадто самовпевненими. Проте, ці досліджувані є нетерпимими до поведінки, що порушує громадський порядок, мають завищену самооцінку та позитивну мотивацію поведінки.

У 19 (41,30 %) досліджуваних, з них: 13 (54,17 %) дівчат та 6 (27,27 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки” (ініціативний тип поведінки) у межах норми.

Досліджувані, у яких спостерігаються показники нижче норми за шкалою „схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки” – 8 (17,40 %) підлітків, з них: 3 (12,50 %) дівчини та 5 (22,73 %) хлопців, характеризуються пасивністю, байдужістю до тих явищ, які відбуваються навколо. Вони діють за принципом „моя хата скраю”, що може бути наслідком як образи на зовнішній світ, так і відчуття нерозуміння, ізольованості від світу, відсутність почуття соціальної підтримки і включеності в соціум.

За шкалою „схильність до залежної і безпорадної поведінки” (пасивний тип поведінки) показники вище норми виявлено у 6 (13,04%) досліджуваних, з них: 4 (16,67 %) дівчини та 2 (9,09 %) хлопці, що характеризує цих осіб як таких, що не чинять опору, протидії злочинцю з різних причин: через вік, фізичну слабкість, безпорадний стан (стабільний або тимчасовий), боягузтво, побоювання відповідальності за власні протиправні чи аморальні дії. Вони можуть мати установку на безпорадність, небажання робити щось самому, без допомоги інших, низьку самооцінку, постійно залучаються в кризові ситуації з метою отримання співчуття і підтримки оточуючих.

Ці особи знаходяться в рольовій позиції жертви, вони боязкі, скромні, навіювані, конформні. Можливий також варіант засвоєної безпорадності в результаті неодноразового попадання в ситуації насильства. Особи схильні до залежної поведінки, поступливі, виправдовують чужу агресію, схильні всіх прощати.

У 31 (67,39%) досліджуваних, з них: 15 (62,50 %) дівчат та 16 (72,73 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „схильність до залежної і безпорадної поведінки” (пасивний тип поведінки) у межах норми.

У 9 (19,57 %) досліджуваних, з них: 5 (20,83 %) дівчат та 4 (18,18 %) хлопці, виявлено показники нижче норми – схильність до незалежності, відособленості. Вони завжди прагнуть виділитися з групи однолітків, мають на все свою точку зору, авторитарні, конфліктні, зі підвищеним скептицизмом. Можлива внутрішня вразливість, яка призводить до підвищеного бажання відокремитися від оточуючих їх людей.

Отримані результати за шкалою „схильність до некритичної поведінки” (некритичний тип поведінки) показують, що 2 (4,35 %) досліджуваних хлопці мають високі показники. До цієї групи належать особи, що демонструють необачність, невміння правильно оцінювати життєві ситуації. Некритичність може виявитися як на базі негативних особистісних рис (жадібність, користолюбство тощо), так і позитивних (щедрість, доброта, чуйність, сміливість тощо). Такі особи демонструють необережність, необачність, невміння правильно оцінювати життєві ситуації в результаті вік, рівень інтелекту, захворювання. Особистість некритичного типу виявляє схильність до спиртного, нерозбірливість у знайомствах, довірливість, легковажність. Вона схильна до ідеалізації людей, виправдовування негативної поведінки інших, не помічає небезпеки.

У 21 (45,65 %) досліджуваних, з них: 13 (54,17 %) дівчат та 8 (36,36 %) хлопців, виявлено показники за шкалою „схильність до некритичної поведінки” (некритичний тип поведінки) у межах норми.

Низькі показники за цією шкалою виявлено у 23 (50,00 %) досліджуваних, з них: 11 (45,83 %) дівчат та 12 (54,55 %) хлопців. Їм притаманні вдумливість, обережність, прагнення передбачати можливі наслідки власних вчинків, які іноді призводять до пасивності, страхів. Самореалізація в цьому випадку значно утруднена, може з'являтися соціальна пасивність, що призводить до незадоволеності своїми досягненнями, до почуття досади, заздрості. Розподіл за шкалами схильності до віктимної поведінки підлітків представлено на рисунку 1.

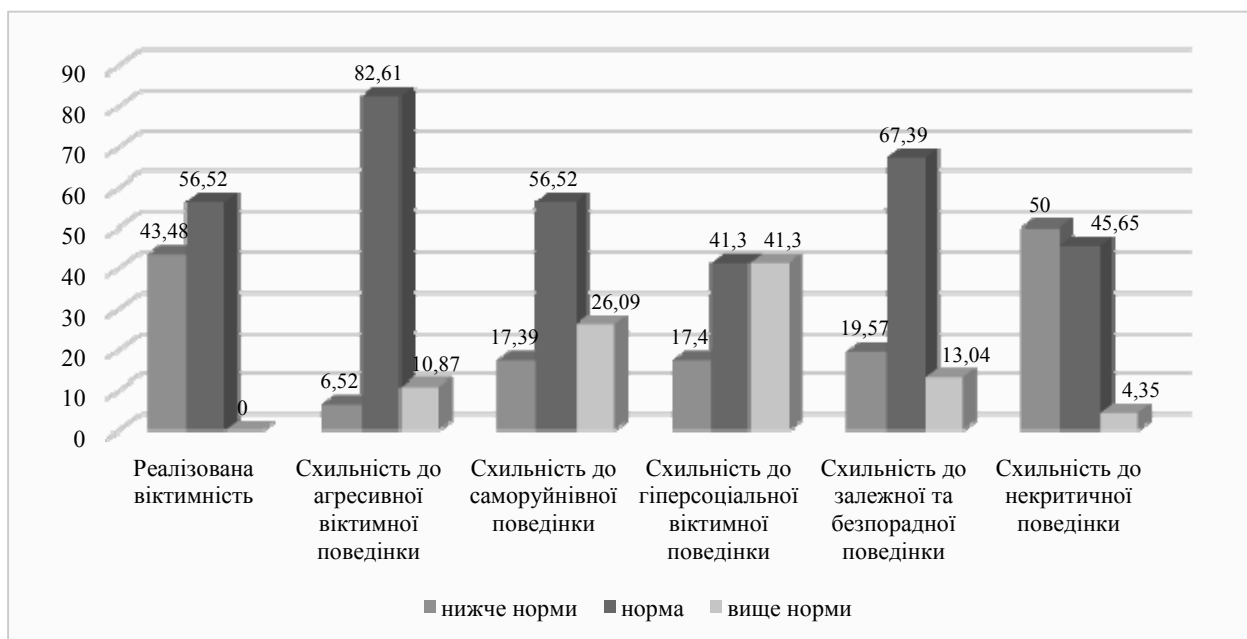

Рис. 1. Розподіл за шкалами схильності до віктимної поведінки підлітків (у %)

З метою виявлення взаємозв'язків показника реалізована віктимність з виявленими за допомогою психодіагностичного інструментарію параметрів віктимної поведінки підлітків було проведено множинний регресійний аналіз, за допомогою якого виявлено, що визначальними змінними віктимності підлітків є схильність до агресивної віктимної поведінки, схильність до саморуївної поведінки, схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки, схильність до залежної та безпорадної поведінки, схильність до некритичної поведінки, самооцінкова тривожність, міжособистісна тривожність, пристосування, співпраця на рівні високої статистичної значущості ($p=0,005$). Коефіцієнт множинної детермінації (R -квадрат) пояснює 75,3 % дисперсії залежної величини (віктимності підлітків). Таким чином, в 75,3 % рівень віктимності підлітків залежить від схильності до агресивної віктимної поведінки, схильності до саморуївної поведінки, схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки, схильності до залежної та безпорадної поведінки, схильності до некритичної поведінки, самооцінкова тривожність, міжособистісна тривожність, пристосування, співпраця.

Множинний регресійний аналіз показав, що рівень віктимності підлітків прямопропорційно залежить від схильності до агресивної віктимної поведінки ($Beta = 0,667$), схильності до саморуївної поведінки ($Beta = 0,567$), схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки ($Beta = 0,526$), схильності до залежної та безпорадної поведінки ($Beta = 0,481$), схильності до некритичної поведінки ($Beta = 0,411$), самооцінкової тривожності ($Beta = 0,534$), міжособистісної тривожності ($Beta = 0,589$), та обернено пропорційно залежить від пристосування ($Beta = -0,511$) та співпраці ($Beta = -0,466$), що відповідає рівнянню регресії:

$$B = 8 + 12 \text{ АВП} + 2,5 \text{ СП} + 6 \text{ ГВП} + 3 \text{ ЗБП} + 5 \text{ НП} + 3,5 \text{ СТ} + 6 \text{ МТ} - 9,5 \text{ П} - 1,5 \text{ С},$$

де B – віктимність підлітків, АВП – схильність до агресивної віктимної поведінки, СП – схильність до саморуївної поведінки, ГВП – схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки, ЗБП – схильність до залежної та безпорадної поведінки, НП – схильність до некритичної поведінки, СТ – самооцінкова тривожність, МТ – міжособистісна тривожність, П – пристосування, С – співпраця.

В представленому рівнянні випадкова величина дорівнює нулю, оскільки ймовірнісний графік для регресії залежної змінної (віктимності підлітків): проходить через начало координат.

Виявлена проблема віктимної поведінки підлітків є важливою соціально-психологічною проблемою сьогодення, вирішення якої пов'язане з формуванням у підлітків системи знань, навичок безпечної поведінки у важких життєвих ситуаціях і надання допомоги в їх вирішенні.

За результатами проведеного множинного регресійного аналізу визначальними змінними – параметрами віктимності підлітків є: схильність до агресивної віктимної поведінки, схильність до саморуївної поведінки, схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки, схильність до залежної та безпорадної поведінки, схильність до некритичної поведінки, самооцінкова тривожність, міжособистісна тривожність, поведінкові стратегії „пристосування” та „уникання”.

Список використаних джерел:

1. Белоусова З. И. Проблемы виктимного поведения личности / З. И. Белоусова, С. П. Гиренко – Запорожье, 1996. – 231 с.
2. Бовть О. Виктимна поведінка як психологічна проблема / О. Бовть // Соціальна психологія. – 2004. – № 4 (6). – С. 14–22.
3. Гаркавец С. О. Виктимологія: [навч. посіб.] / С. О. Гаркавец. – Луганськ: СЧУ ім. В. Даля, 2006. – 116 с.
4. Мельникова Э. Б. Дети и подростки – жертвы негативных явлений. Основные аспекты виктимизации / Э. Б. Мельникова // Правозащитник. – 1999. – № 2. – С. 17–26.